

GYŰJTŐ: VÍROVÁCT MÁRK

GYŰJTÉS IDEJE: 1982.

TART.: BIKLA

2 lap, 5 rajz, 1 lap melléklet

FŐLORDASÍ NYLATÓ: TÖTŰZIALU, RÉVFALU, (DRAVA-TENTE)

SZÁMNYLATÓ: XIV . 2.

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

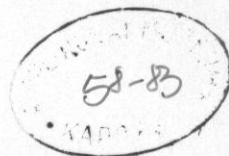


KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁKONÁS

ÁTVEVETVE A NA-58/83 - AS TÉTELE ALÓL.

Somogy megyei Muzeumok Igazgatósága



K a p o s v á r

Rippl-Rónai tér 1.

Csatoltan, tisztelettel felterjesztem rajzos-szöveges pályázatomat a v i s e l e t e k témakörében.

E munkámban képet kívánok adni a Drávamenti horvátok népviseletéről.

A Somogyban és Baranyában található néhány Drávavölgyi falu nemzetiségi népviseletének egyedi jellege ösztönzött arra, hogy részt vegyek a pályázaton. Szeretném, ha - ez a némely vonásában archaikus jegyeket őrző népviselet - szélesebb körben válna ismertté.

A feldolgozott anyag elsődlegesen a somogyi délszláv falvakra - Tótujfalu, Lakócsa, Szentborbás, Potony - vonatkozik. Ismereteimet e területen szereztem: 1936-ban Tótujfalu községben születtem. A felhasznált irodalom jegyzékét csatoltam.

A pályázat az Önök felhívására készült, eddig más pályázaton nem szerepelt.

Kaposvár, 1983. február 9.

Virovác Márk
Virovác Márk tanár

Kaposvár

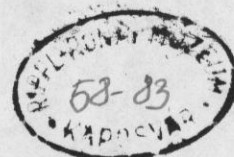
Honvéd u 39.

BOLLA

ÉPÍTŐ-RENDAI M.
58-83
KA

Szolnok Megyei Múzeum
KA-1672/83
Néprajzi adattár

B I K L A



a Drávamenti horvátok népviselete

Irta:

Virováczy Márk



" Világot látni nem kell elutaznod,
csupán szeretned - mert e szeretet
fest a világról hü képeket
ősi népekről, melyek művészetet
saját világképükben lelének. "

/Eva Lips: Könyv az indiánokról/



BEVEZETŐ

A Drávamenti horvátok népviselete, mint élő valóság a II. világháborúig késérhető nyomon.

Ez az időszak jelentős változást hoz a társadalom, a falu életében. Az ősrégi létfeltételek változását a népviselet elhagyása jelezte elsőként. Ennek oka elsősorban az, hogy ez a külső jel, amely megkülönböztetett eddig egy-egy zárt közösséget - elvesztette jelentőségét.

A XIX. szd. közepéig általánosan elterjedt volt a paraszt-ság körében az önmaga által előállított ruházat. Már a szd. második felében érezhető egyes területeken a népviselet változása. Először a férfiak mondanak le népi viseletükről, a nők pedig egyre több gyári textiliát használnak fel ruházatuk alap- és díszítőanyagaként.

Az 1848-as szabadságharc után az évszázados jobbágyrendszer megszűnésével, az ipari fejlődés kibontakozásával megszűnik a több nemzedékből álló nagycsaládok gazdasági alapja. E közösségek szétesésével megváltozik a családon belüli munkamegosztás szigorú hierarchiája, ahol a nők feladata volt a nagycsalád minden tagjának ruhával való ellátása. A nők gondoskodtak az alapanyag termesztéséről és feldolgozásáról egyaránt. Az a tény, hogy az új körülmények között a nő már nem képes ellátni ezt a feladatát - meghatározó a népviselet jövője szempontjából.

Érthető, hogy a népviselet utolsó fázisát nem egyformán élte át minden falu. A nagyobb falvakban a népi viselet elhagyása előbb megy végbe, mint a kicsi, világtól elzárt helyeken. Szigetváron a két világháború között már csak a családnevek utalnak az eredetre /Maretics, Brigovác, Vucskics, stb./

Ezért döntöttem úgy, hogy a Drávamenti horvátok közül az etnikai csoport egyik legkisebb közösségének népviseletét mutatom be. Ismereteim elsősorban Tótujfaluból

erednek s megállapításaim is elsődlegesen e község népviseletére vonatkoznak.

Egy meghatározott terület népviselete a közösség, a táj jellegét magán hordozó jelenség. Utal a földrajzi környezetre, a gazdasági viszonyokra. A népviselet magában őrzi azon történelmi események nyomait, amelyek a régmúltban a nép életére hatással voltak. A népviselet tükrözi egy nép ügyességét, művészi érzékét, alkotóképességét, mely ebben az élet számára nélkülözhetetlen rekvizitumban fejeződik ki.

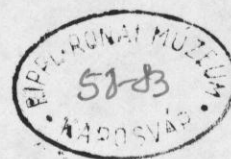
Három tényező:

- a földrajzi környezet,
- a kulturtörténeti hatások és
- az egyéni kifejezés vágya az a hajtóerő, melynek eredményeként kialakul a csak egy területre jellemző, legkomplexebb népi alkotás: a népviselet.

Ám a ruha, melyet egy népcsoport évszázadokon keresztül alakított ki - formáján, praktikumán, diszítőértékén túl - mélyebb jelentőséggel is bír. Arra a mágikus jelentésre gondolok, melynek gyakran alárendelték a praktikumot és a diszítőelemeket. A népviselet olyan évszázados törvénnyé vált szokásrendszereket őriz, amelyek egyértelműen meghatározzák az egyén - elsősorban a nő - hovatartozását a közösségen belül. Az élet minden jelentős eseménye - házasságkötés és gyász, - minden korszaka a gyermekkortól kezdve - nagylánykor, fiatalasszony-kor, anyaság, az érettség kora és az özvegység - mindez leolvasható arról a ruháról, amelyet egy nő magára ölt. Mindezen túl a ruha köznapi és ünneplős változatait is ismerjük. Ez a sokféleség is indokolja e népi kincs megismerését, a benne rejlő gazdagság feltárását.



Az, amiről irok - a Drávamenti horvátok népviselete - egy területileg 7-8 falura kiterjedő, de archaikus és formai megjelenésében igen érdekes fajtája hazánk és Somogy megye nemzetiségi népviseletének. A gyász színe itt is a fehér, de a népviseletek tárházában szinte egyedülálló jelenség, hogy a nők szoknyája rövid, csak a térdkalács felső szélét érinti, felfüggesztési pontja nem a csipő-derék vonalon, hanem a mellek alatt található.



" Lent a patak partján kopasz fűzek állnak,
Köztük boszorkányként sűrű ködök járnak. "

/Franjó Markovic: Dom i svijet/

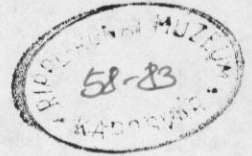
Táj és ember

A Drávamenti horvátok által lakott községek a szakirodalom szerint:

- Somogyban: Tótujfalu, Lakócsa, Potony, Szentborbás,
- Baranyában: Szigetvár, Felsőszentmárton, Drávakeresztur, Drávasztára.

A Dráva partjától számított 5 kilométeres sávon belül, - Somogy megye DK- csúcsában, valamint Baranyában az Ormán-ság Ny-i részén található az a terület, ahol e falvak szorosán a folyóhoz tapadva helyezkednek el.

A Dráva-mellék mai arculata - a mezőgazdaság számára kedvező sik terület, jó termőtalaj - a folyószabályozás után alakult ki. A szépen művelt földekről jó termést takarítanak be az ott gazdálkodó termelőszövetkezetek. /Somogyban a Drávamenti Egyetértés Tsz./ A szántók mellett ma is aránylag sok a rét, az erdő, itt-ott ligetes növénytársulásokkal. /Tótujfalu határában az Ó-Dráva és az új meder közötti 10 hektáros területen a barcsi ősborokáshoz teljesen hasonló flórát és faunát találunk./ A terület régi arcának felidézése azonban ma már nehéz. A folyószabályozás előtt a táj jellegét a zabolátlan folyó mocsárvilága, a partvonalon végigvonuló ártéri erdők határozták meg. A partok közelében vén fűzek, égererdők, a magasabb területeken évszázados tölgyesek húzódtak. /Patkó Bandi tölgyfája a 6-os út mentén és "megyénk legszebb, legnagyobb és legöregebb tölgyfája" Tótujfalu határában e kor emlékéért idézi. A parti homokpadokat boróka és nyírfa diszítette. Az áradásokból visszamaradt belvizek, mocsaras rétek tovább tarkították a "somogyi vadon" képét. A Dráva legemlékezetesebb áradása 1827-ben volt, s az árterület akkor



Szigetvár határáig húzódott. Sarosácz György szerint:
"Az ebben az időben feltűnő rövid szoknyát a vidék egykori mocsaras környezetével magyarázzák." Természetesnek tűnik, mert a féllábszárig érő szoknyát - mocsaras területen járva - ha feljebb húzzák és a mellek alatt kötik meg - nem sározódik össze - de hossza feltűnően rövid lesz.

A maga nemében félelmetes mocsárvilág és erdő-rengeteg azonban csodás természeti táj lehetett. Hömpölygő nagy folyó, zöld erdők, virágos rétek, susogó nádasok váltogatták egymást. A vizen megcsillanó napfény ragyogását, a rezdülő falevél játékát a pacsirta vidám éneke színezte tovább.

Az erdők tiszta levegője, a borókák illata, a harmatos rétek puhasága jelentette a természet igazi varázsát. Az esték színes égboltján kirajzolódó távoli hegyek képe tükröződött a csendes vizeken. Vadon és éden volt e táj, s a csend olyan mély, hogy hallani lehetett,

" Bölcs ember sohasem búsul se élőkért, se holtakért,
Mert
Ki él, megéri, hogy teste gyermek, ifju s öreg
legyen. "

/ Mahábhárata eposz /

Ember az idő sodrában.

A szláv népek letelepedése hazánk területén évezredek folyamata. A honfoglalás korában e területen szláv törzsek éltek. A tatárjárás után délszlávok is találhatóak az elpusztított ország újjáélesztői között. A török hódítás előtt menekültek, a török által áttelepülésre kényszerített és a törökdúlás után beszivárgott szláv népcsoportok hazánk legkülönbözőbb részein fellelhetők.

A Drávamenti horvátok a török hódoltság korában telepedtek meg e területen. Részt vettek Szigetvár védelmében és a kihalt falvak újra-népesítésében /pl. Tótujfalu/.

A népcsoport eredetére utaló népviseleti és nyelvi jegyek alapján a Zágrábtól délre eső területen /Piszárovina: fehér bikla, Bratina: széles, betétes ingujj, valamint Spisics Bukovica: ingujj és " kaj " nyelvjárás/ alapján található azokra a területekre, ahonnan nyelvüket, kultúrájukat és népviseletüket hozták.

A népviselet helyi jellegének kialakulásában jelentős szerepe volt az itt élő népeknek /Ormánsági fehér kebel/ és a Drávának. A parton végig vonuló galériaerdők, a szeszélyes folyó árvizei a zárttságot, majd később a folyószabályozás nagy munkálatai, a vad folyó partvédelme, a földművelés eszköztárának fejlődése, az ipari fejlődéssel kibontakozódó kereskedelem - a kapcsolatok építését erősítették.

A délszláv falvak ősidők óta egészen az 1920-as évekig szoros kapcsolatban voltak a Drávától délre élő horvátokkal. /Tanácsköztársaság idején szerb megszállás/.

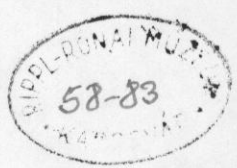
E kapcsolatot nem csak a nyelvi azonosság élte, hanem a gazdasági egymásra-utaltság is.

A folyón működő Dráva-révek /Tótujfalu, Révfalu/ a vizimalmok és a Dráván túli földtulajdon a kapcsolatot erősítő tényezőként hatottak. Ez az összeköttetés is hozzájárult ahhoz, hogy a népviselet - mint a népcsoport megkülönböztető jegye - mely így, vagy úgy a nyelvhez is kötődik - e területen a második világháborúig fennmaradjon.

" Hiresek a szép drávaszéli nagylányok,
Hétköznapi is c a k l i s szoknya van rajtuk.
Caklis szoknya, vasalt kötő előtte, de
Mégis a fene viszi büszkeségébe..... "

/ Dobai Péter: Vadon /

I.



Drávamenti horvát népviselet

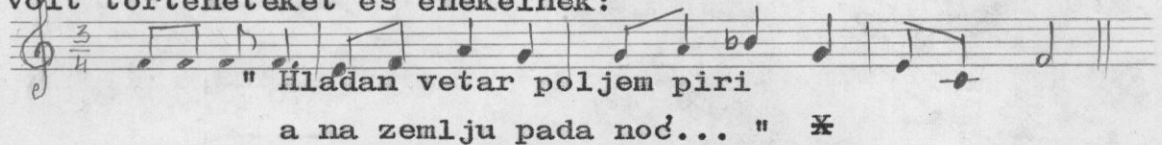
N É P V I S E L E T

A népviselet kialakulásának egyik feltétele az alapanyag termelés volt. A Drávamenti horvátoknál ez az alapanyag a kender és a len. Elsősorban azért esik a választás e növényi kulturákra, mert adott a termesztéshez szükséges termőterület, valamint a feldolgozáshoz nélkülözhetetlen víz.

Kender-feldolgozás.

A Drávamenti horvátoknál nagy múltra visszatekintő kenderfeldolgozás elsősorban az asszonyok dolga volt. A kender vetésében, nyívésében, áztatásában és törésében a férfiak is segítettek. A feldolgozás sok fázisra bontható munkamenet és e résztvevő tevékenységek sajátos eszközhöz kötődnek. Az áztatás után megszáritott kendert először meg kell törni. A törés eszköze a lábbal mozgatott kendertörő /sztupa/. A munkafolyamatot két ember végzi: a törő és az adogató. A kendertörőt mozgásba hozó személy lehet férfi, vagy nő, az adogató mindig nő. A megtört kender feldolgozása a továbbiakban már teljesen a nőkre hárul. A következő fázis - a pozdorja eltávolítása - három részre tagolódik. Először egy lekérgezett vastag rudhoz /mavacsza/ ütögetik és a pozdorja nagyját ezáltal kirázzák a rostok közül. Ezután következik a tilolás egy kétélű falapon /trjacsa/ ez ismételt áttörést jelent. Végző fázis a gerebenezés /grebena/. Eszköze egy kerek szögrózsa, mely a rostok átfésülését szolgálja. A művelet során a pozdorját teljesen eltávolítják és a rostsálakat hosszirányban tovább aprózzák. Az így előkészített rostanyag feldolgozásának következő lépése a fonás. Ennek eszköze a rokka /kolovrat/. A rokka diszítése a guzsalyon /préla/ található. A Drávamenti horvátok guzsalya lapos, élén recézett, lapjain esetenként faragott - hosszukás levél alakú.

- A fonás a hosszú téli esték legfontosabb elfoglaltsága volt. A lányok és asszonyok - e monoton munkát a közösség adta szórakozási lehetőséggel szinezik, - fonóba járnak. Egy - egy meghatározott csoport - lány, vagy asszony - esténként valamely családnál találkozik, s miközben szorgalmasan végzik munkájukat, megbeszélik a falu dolgait, mesélnek rég-volt történeteket és énekelnek:



A következő művelet a fonal legombolyítása a rokka orsójáról. A motringolás eszköze /rasak/ egy a tetején ágas fa, melynek aljára talpat erősítenek. A mosás, fehérítés után a motringokat gombolyítják. A gombolyítás eszköze /vital/ két egymásra merőleges, forgó lécs, mely egy stabil talpon forog. A gombolyagokban álló fonal szövésre kész alapanyag.

A szövés eszköze a szövőszék /nárad/. A szövőszéken a legkülönbözőbb anyagokat állították elő. Kenderkócból font fonalból a durva zsákvásznat, - ponyvák, zsákok készítéséhez. A terítő, ágynemű - finomabb, vékony és ugynevezett fél-szálas fonalból /kender-len vagy kender-gyapot keverék/ készültek. A szövés művészete azonban a színes szőttésekben teljesedett ki. Szinte minden asszony kitűnő anyagismeretről és művészi érzékről tanuskodik. A szőttések színe piros, fekete, fehér, - motívumkincse geometrikus elemekből, valamint a természetből vett motívumokból /virágok, madarak/ áll. A szőttésekből ágy- és asztalterítőket, diszkendőket és a népviselet egyes darabjait készítették.

A szövés mellett a himzés csak egy - két női ruhadarabra korlátozódik. Himzett a főkötő és a női népviselet végső fázisában jelentkező alsó-ing, melyet a rövid dereku, bő-ujju ing alá vettek fel.

* " Téli mezőn hideg szél zúg
és a földre éj borúl..."

F é r f i népviselet:

A Drávamenti férfiak népviselete a XIX. szd. második felében átalakul "civil" ruhává, - ettől kezdve a férfiak öltönyt viselnek.

Az eredeti férfi népviselet ingből és gatyából állt, melyhez kötényt, mellényt, bocskort, fekete kalapot, vagy kucsmát viseltek. Lényeges eltérés a környező területek férfi népviseletétől e területen nem található. Itt is, mint másutt a szűkebb száru gatyában dolgozni jártak a mezőre, az ünneplősnél az adta a " rangot ", hogy hány végből varrták.

N ő i népviselet:

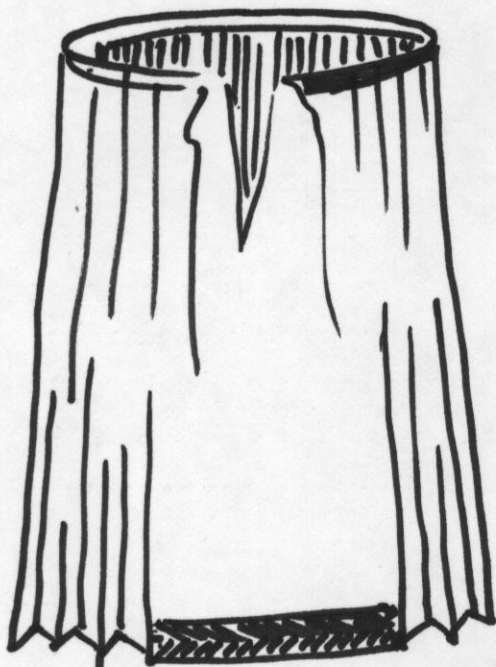
A Drávamenti horvát népviselet elsősorban abban tér el a környező területek ruházatától, hogy kötése a keblek alatt történik és hossza a kor divatjához viszonyítva igen rövid. Más, helyi jellegzetességek itt-ott a környezetben fellelhetők. Ilyen például a fehér gyász. Ez megyénkben Csököly és Szenna községekben is meglévő szokás, mely e népek közös eredetére utal. Fehérben gyászolnak azonban az Ormánság területén és déli szomszédainknál is több helyen. Másik jellegzetesség a "fehér kebel" és a fehér szoknya. A fehér kebel a szomszédos Ormánság népviseletében is jelen volt, míg a fehér szoknya Jugoszláviában a Zágrábtól délre eső falvakban /Jamnica, Piszarovina/ jellegzetes népviselet.

Nézzük végig ezek után a női viselet kelléktárát.

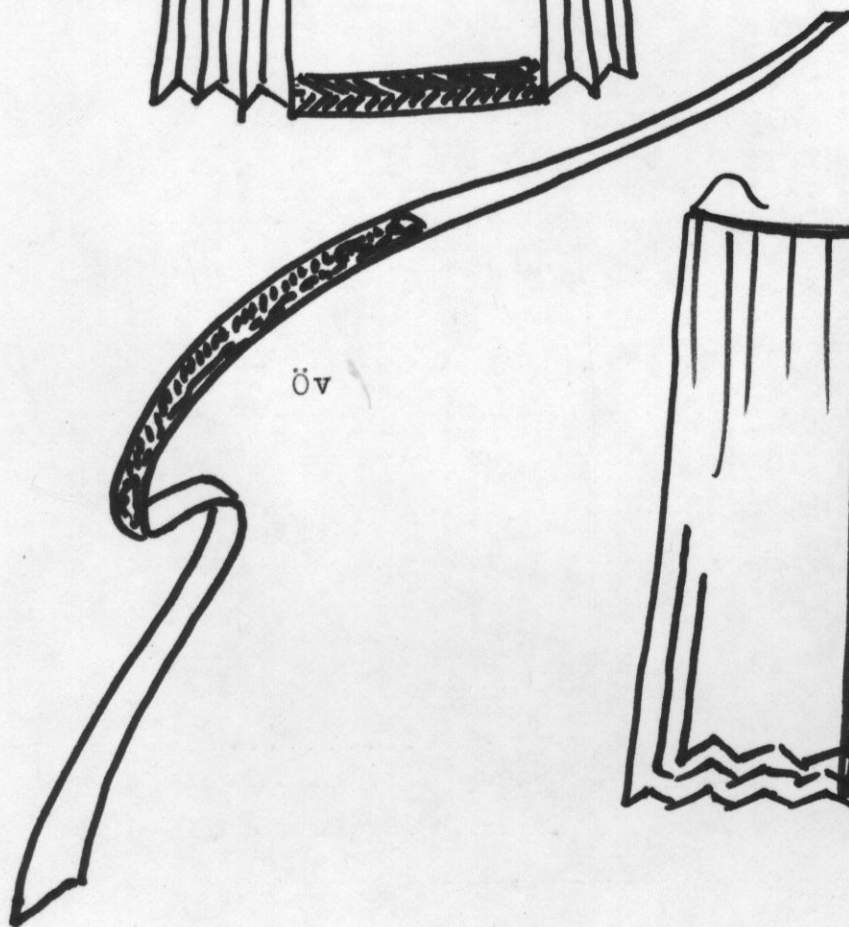
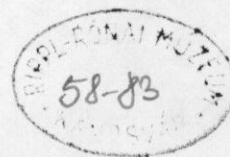
- Fehér szoknya /bikla/

A fehér szoknyát e területen magyarul biklának, horvátul /rubacsa/ nevezik. E ruhadarab színe mindig fehér, díszítése a rakás, plissézozás és a térd feletti részen, tehát a bikla elejének alsó szélén esetenként egy 8-10 cm széles színes szöttes betoldás, melyet a kötény általában takart.

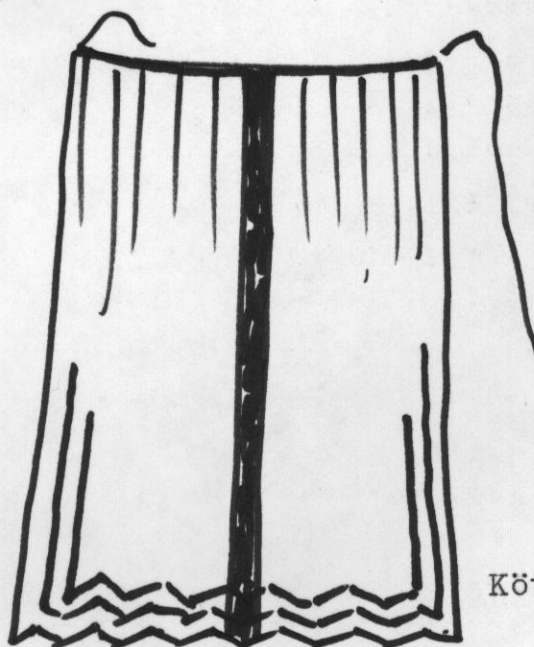
II.



Bikla



Öv



Kötény

Szabása egyenesvonalu. Az eleje /kötény alatti rész/ sima, a többi - fél centimétertől 4 centiméterig terjedő nagyságu rakásokkal diszitett. A rakások nagysága egy ruhán azonos. Az ünnepi ruhák rakása nagy, a gyászruháé apró. A bikla viselete kényelmetlen, mert rögzítése a keblek alá - természetes támasztű felület hiányában - csak szoros kötéssel érhető el.

Rövid dereku, bőujjú ing /rukávi/

- A test felső részén viselt ruhadarab. Rövid dereka a bikla felkötésének helyével függ össze. Hossza a mellek alatti területig ér, mert ott a biklával lekötik. Nyakrészénél kötővel ellátott bő ruhadarab, melynek kebleket takaró része és háta fehér, ujjai szélesek, diszesek és buggyosan felköthetők.

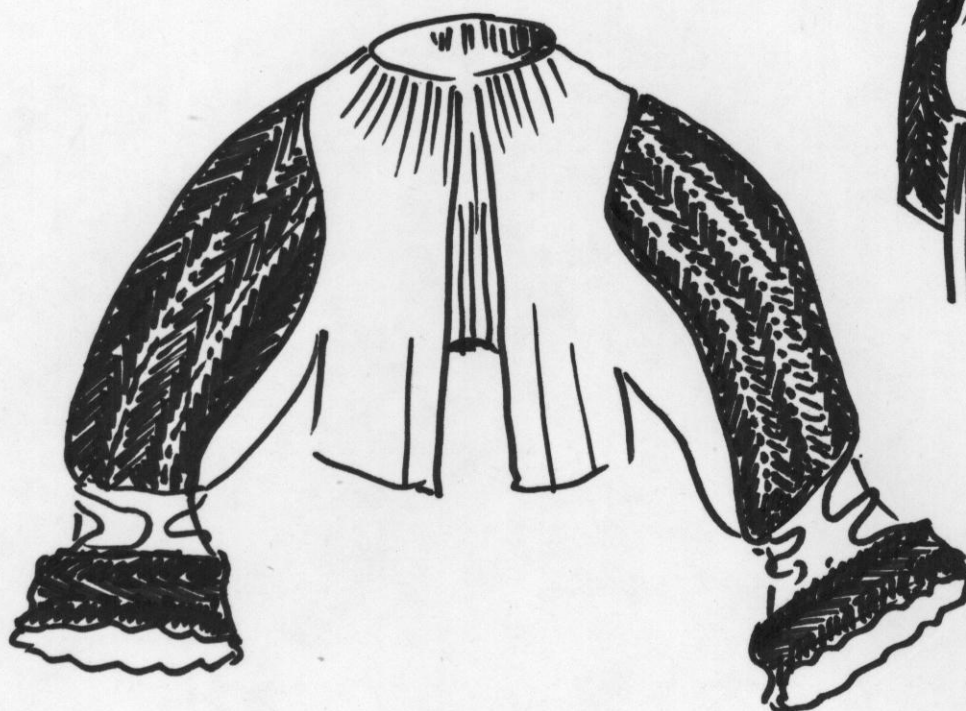
A rövid dereku ing a női viselet egyik disze. A válltól könyökig terjedő rész széles, külső fele betoldott szóttessel diszitett, s végül az ujjak alsó része szóttés körmandzsettában végződik.

A dizsítésre felhasznált szóttés szine a nők életkorának és az alkalomnak függvénye. A fiatalok piros, piros-fehér, az idősebbek piros-fekete, fekete ingvállat hordanak, melyben a fekete aránya az évek számával növekszik. A gyászruha ingvállala fehér szóttés.

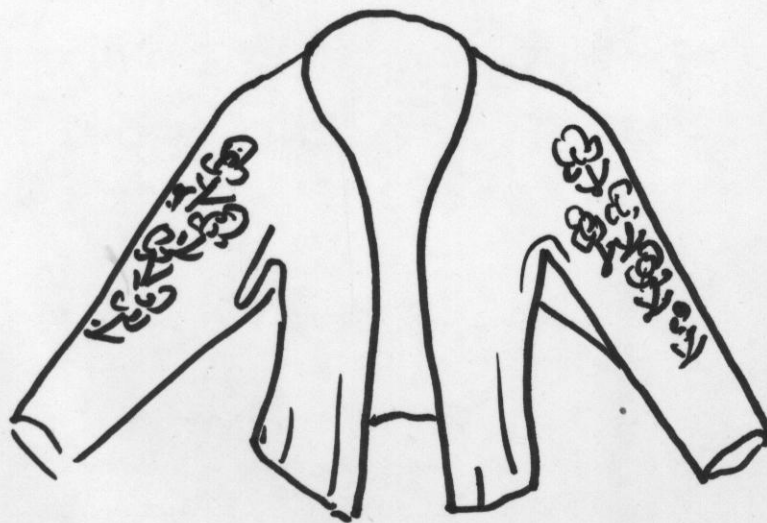
A népviselet korszakának utolsó fázisában ez a ruhadarab, mint a női kelléktár disze tovább változott.

A századforduló körül megjelent a gépi csipke, melyet a szóttés helyére építettek be. Átlátszósága viszont nem illett a viselet komolyságához, ezért ettől a kortól kezdve egy alsó, szűk ujjú inget /oplecsicsak/ vesznek alá, melynek ujját himzéssel diszitik.

III.



Rövid dereku ing



Rövid dereku /alsó/ ing

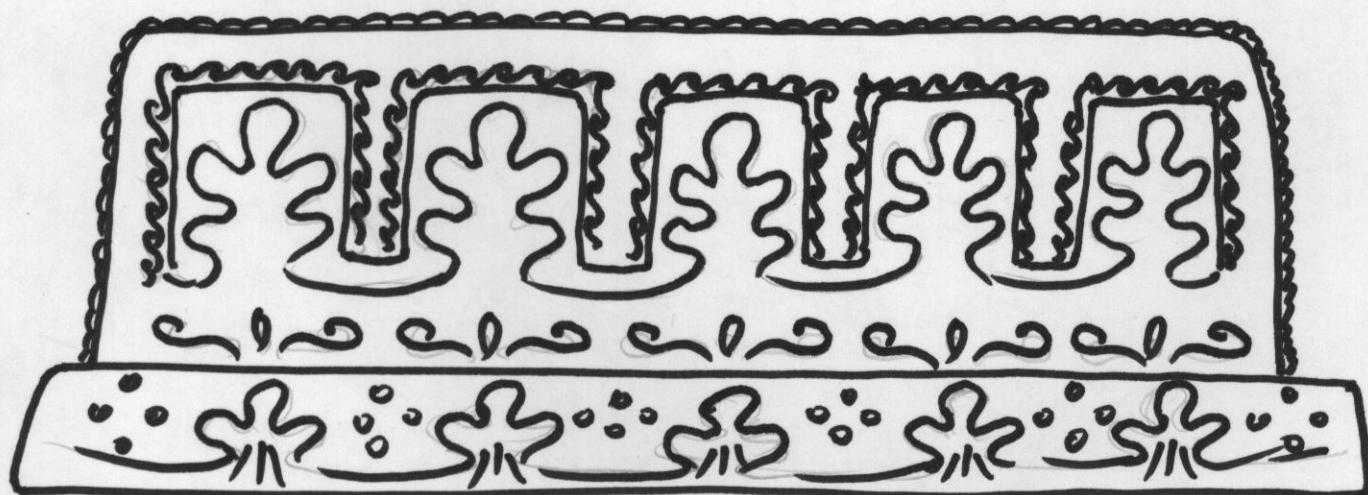
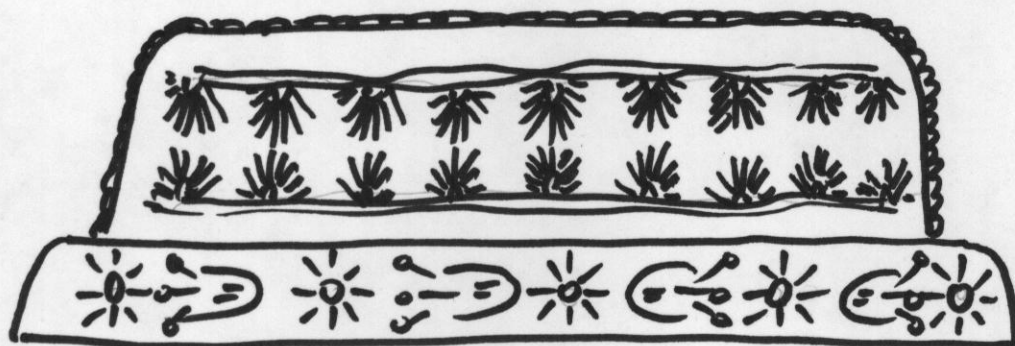
A fehér, átlátszó csipke alatt tehát színes himzés látható. Ebben a fázisban az ing mandzsettája is csipke. E változat késői megjelenését bizonyítja az a tény, hogy az alsó ing motívumkincse csak virágokból tevődik össze, geometrikus formát nem tartalmaz, bár ezt a formát ismerik és a főkötők himzésénél alkalmazzák is.

Főkötő /puculica/

- A főkötő az asszonyok viselete, melyet a tarkón viseltek. A lányok haját egy copfba fonták, alkalmanként pántlikát kötöttek a hajukba. A főkötő himzéssel készült. Alapanyaga fekete, a sötét színta motívumok kiemelését szolgálja. Formája nem változott az idők során. Diszítése alapján két változatot lehet megkülönböztetni:
 - szabadfelosztású, melynél a motívumok száma és sorrendje nincs meghatározva, egy-egy hangsúlyos motívum köré építik a többi diszítőelemet,
 - a másik változat jellemzője, hogy pártafrizzel 5 mezőre osztott felületből áll. Az egyes mezők geometrikus, később fára vagy virágra emlékeztető motívumokkal vannak kitöltve.

Az alsó rész - mindkét változatnál - talapzatszerűen alátámasztja a felső részt, felületét szinte teljesen betakarják a felső rész motívumaival harmonizáló diszítőelemek. A himzéshez színes fonalat, selymet, gyöngyöt, fémszálat és flittert használnak.

IV.



Főkötők

Kötény - /frtun/

- A keblek alá felkötve a bikla alsó szélénél 1-2 ujjnyival feljebb ér véget. Anyaga eredetileg szöttes, a századforduló óta színes-mintás gyári anyag, melyet pántlika rávarrásával diszitenek. Aplikációt a kötény alsó szélén és két oldalán - hosszának közepéig - találunk. A pántlikát egy, vagy több sorban alkalmazzák, ritkán a kötény közepére is - függőleges felezőként - felvarrják.

Öv /pajász/

- Az öv a népviselet kelléke. Az ing után felvett biklát az övvel rögzítik a keblek alatt. Az öv 3-4 cm széles, közepén 50 cm szöttes betéttel, vagy himzéssel diszített. Felkötése úgy történt, hogy diszes felülete a nők háta-
ra került és elől kötötték meg.
A kötést elől a kötény takarta.

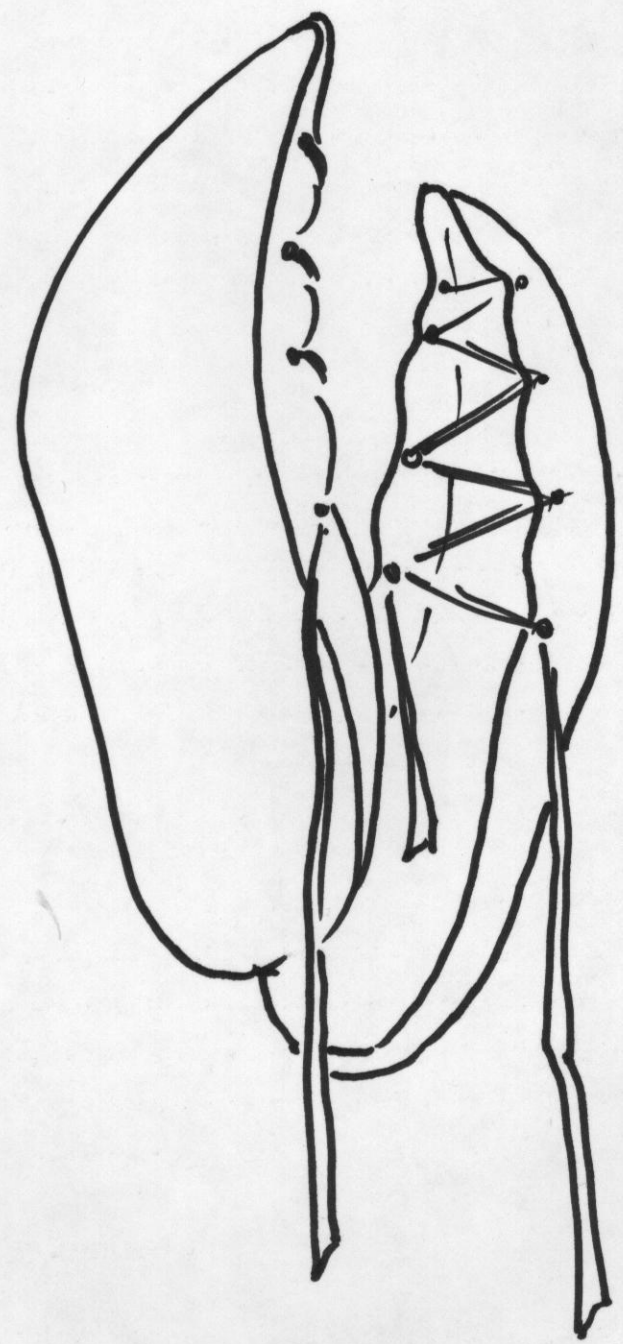
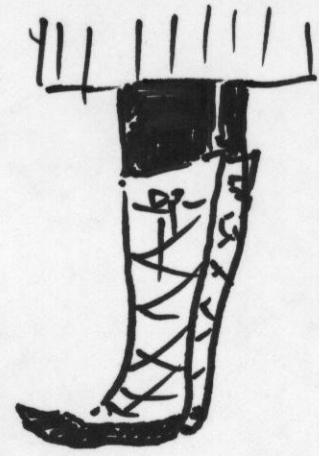
Harisnya /strimfle/

- Német eredetű tájszó, csak a drávamenti horvátok használják. Átvett szóként arra utal, hogy e területen későn jelent meg ez a kellék. Eredetileg nem hordtak harisnyát a nők, mezitláb, vagy bocskorban jártak. A két világháború között viselt harisnyák megegyeznek a sokác bötykös harisnyával.

Bocskor /opánák/

- Viselete nőknél és férfiaknál egyaránt elterjedt volt. Bőrből készült lábbeli, a lábfejre felhajtott peremmel, melyet vékony szijakkal rögzítettek. A mocsaras vidéken széles felületével biztonságos, könnyed járást tesz lehetővé. Sérülésből védi a talpat, télen hidegtől a lábat.

V.



Bocskor

Téli viselete esetén a lábra térdig kapcát tekertek, felvették rá a bocskort és a keskeny szijakkal nem csak a bocskort, hanem a kapcát is rögzítették térdig.

Kiegészítők

- Gyűrűt, nyakláncot ritkán viseltek. Arany fülbevalóval és gyöngysorral ékesítették magukat. A gyöngysor elől és hátul disze volt a népviseletnek. A legszerényebb gyöngysor is 4-5 soros, de 50 soros gyöngyöt is hordtak /menyasszony/.

A színben, formában, hosszúságban megkomponált gyöngyöket egy egységgé fűzik. Amikor viselik, a nyaktól a keblek közepéig szinezik a "fehér kebelt."

Hátul diszes pántlikával kötik meg, s ott e színes szalagok diszítik a fehér biklát.

I R O D A L O M :

- 1./ Jelka Radus Ribarić: Narodne nošnje Hrvatske
Zagreb 1975.
- 2./ Sarosácz György: Baranya horvát és szerb népcso-
portjai 1978.
- 3./ Ivan Crnjak: Bjelovar i okolni krajevi
Zagreb 1975.
- 4./ Čitanka za I. razred gimnazije
Zagreb 1968.
- 5./ Dr. Cholnoki Jenő: Hazánk és népünk.
Budapest
- 6./ Dobai Péter: Vadon
Budapest 1982.
- 7./ Magyarország: utikönyv 7. kiadás
- 8./ Ágh Attila: Betemetett nyomok...
Budapest 1978.
- 9./ Szántó Gábor: A szép tájú Somogy
Kaposvár 1978.

T a r t a l o m

Bevezető	1
Táj és ember	3
Ember az idő sodrában	5
Népviselet	7
- Kender-feldolgozás	7
Férfi népviselet	9
Női népviselet	9
Irodalom	14

Szöveg-közti rajzok:

- I. Drávamenti horvát népviselet
- II. Bikla, kötény, öv
- III. Rövid dereku ing /alsó-ing/
- IV. Főkötők
- V. Bocskor

